

УДК 342.734

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-235-239

**Юрій
КИРИЧЕНКО**[©]
доктор юридичних
наук, доцент

**Наталія
РЕЗАНОВА**[©]
кандидат
філософських наук,
доцент

(Національний університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ВІДПОЧИНОК В УКРАЇНІ ТА В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

У статті досліджено конституційну практику нормативного регулювання права на відпочинок, закріпленого в ст. 45 Конституції України, та відповідних нормах конституцій європейських держав. Обґрунтовано необхідність викладення зазначеної норми відповідно до вимог міжнародних документів з прав людини. Запропоновано ст. 45 Конституції України викласти в такій редакції: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право гарантується встановленням максимальної тривалості робочого часу та мінімальної тривалості відпочинку, наданням вихідних і святкових днів, оплачуваної щорічної відпустки, а також здійсненням інших умов, передбачених законом».

Ключові слова: Конституція, відпочинок, право на відпочинок, відпустка, щорічна відпустка.

Постановка проблеми. Право на відпочинок, закріплене в ст. 45 Конституції України, має особливе значення для відновлення здоров'я, фізичних і розумових здібностей працівників та тісно взаємопов'язане з іншими конституційними правами людини, зокрема з правом на життя, на працю, на охорону здоров'я тощо. Проте, незважаючи на це, в юридичній літературі цьому праву приділено найменше уваги, ніж іншим правам людини.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Дослідження окремих питань конституційно-правового регулювання права на відпочинок займалися В. Авескулов, М. Афанасьєва, Р. Бараннік, І. Бойко, О. Жаров, О. Загоруйко, В. Коротін, О. Кравченко, Н. Пилипчук, В. Прокопенко, М. Савчин, В. Хромей, С. Черноус, Н. Шукліна, О. Ярошенко та інші вчені.

Водночас деякі питання окресленої проблематики залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового розвитку.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу конституційного регулювання права на відпочинок в Україні та європейських державах, а також формулювання відповідних пропозицій щодо вдосконалення положень ст. 45 Конституції України.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в системі прав людини посідають соціальні права, які дозволяють громадянам реалізовувати можливу поведінку або діяльність у соціальній сфері. На думку В. Хромей, соціальні права та свободи людини і

© Ю. Кириченко, 2022
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-1212-1622>
kirichenko_yuriy84@ukr.net

© Н. Рєзанова, 2022
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-3094-4881>
reznat120@gmail.com

громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері, що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту та охорони здоров'я [1, с. 144]. Реалізація цих прав сприяє формуванню соціальної держави та стабілізує суспільне життя.

Серед соціальних прав людини значне місце належить праву на відпочинок, яке закріплене в ст. 45 Конституції України, і має особливе значення для відновлення здоров'я, фізичних і розумових здібностей працівників. Під відпочинком розуміють час, вільний від виконання трудових обов'язків, що використовується працівником на власний розсуд.

Право на відпочинок є міжнародно визнаним правом, що знайшло своє відображення у ст. 24 Загальної декларації прав людини, ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянута), а також у різних формулюваннях і обсягах закріплено в конституціях Азербайджану, Андорри, Болгарії, Вірменії, Італії, Латвії, Литви, Люксембургу, Північної Македонії, Молдови, Польщі, Португалії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Туреччини, Угорщини, Франції, Хорватії та Чорногорії.

Порівняльно-правовий аналіз відповідних положень норм конституцій зазначених європейських держав дає підстави стверджувати про певну різноманітність конституційно-правового регулювання права на відпочинок. При цьому як зауважує Н. Г. Шукліна, з погляду обсягу регулювання Конституція України посідає проміжне становище між латиноамериканськими конституціями, де це питання регулюється найбільш докладно, та соціалістичними конституціями, в яких містяться докладно матеріальні гарантії права на відпочинок. Однак у конституціях низки європейських держав досліджуване право тільки згадується, оскільки докладне регулювання традиційно належить до сфери трудового права [2, с. 291–292].

Варто зазначити, що в переважній більшості європейських держав право на відпочинок викладено як складова права на працю. Тим часом як у конституціях Азербайджану, Вірменії, Латвії і Литви досліджуване право виокремлено в окрему статтю. Проте, незважаючи на значну розмаїтість конституційних норм європейських держав щодо права на відпочинок, треба зазначити, що між ними простежується певна схожість у принципах регулювання цього права, здійснюється імплементація норм міжнародно-правових актів з прав людини у національне законодавство.

Дотримуючись вимог міжнародних документів з прав людини, вітчизняний законодавець практично повністю імплементував положення Загальної декларації прав людини (лише з деякими стилістичними правками) у ч. 1 ст. 45 Конституції України, в якій проголошено, що «кожен, хто працює, має право на відпочинок». Тобто зазначене положення адресовано виключно людині, яка перебуває в трудових відносинах з підприємствами, установами чи організаціями незалежно від форми власності, а також працює за трудовим договором у фізичної особи. При цьому як відзначає В. Авескулов, що, якщо йдеться про загальну можливість відпочивати, то конструкція «право на відпочинок» безумовно є коректною, оскільки будь-яка людина може як займатися активними видами діяльності, так і відпочивати, і за такого бачення право на відпочинок є гарантією забезпечення принципу заборони примусової праці. Проте ч. 1 ст. 45 Конституції України говорить про право на відпочинок кожного, хто працює, а отже, йдеться саме про відпочинок у межах трудових відносин [3, с. 6].

Аналогічний підхід, як і в Конституції України, застосували законодавці деяких європейських держав, зокрема Болгарії, Італії, Латвії, Литви, Північної Македонії, Польщі, Португалії, Словаччини, Туреччини, Хорватії, які закріпили у своїх конституціях положення, відповідно до якого відпочинок може бути наданий лише тим, хто працює.

Комплексний аналіз положень норм конституцій європейських держав засвідчив, що в них вживається різна термінологія щодо позначення суб'єктів права на відпочинок. Наприклад, у конституціях Азербайджану, Андорри, Вірменії, Сербії суб'єктом цього права є людина, яка позначена безособовим терміном «кожен» або «кожна людина», у конституціях Португалії і Туреччини закріплено термін «усі трудящі», у конституціях Литви і Македонії – «кожен, хто працює», в конституціях Словаччини і Польщі – «працівник», у Конституції Італії – «трудящі», у Конституції Хорватії – «кожен працівник», у Конституції Болгарії – «працівники та службовці», а в Конституції Латвії – «ті, хто працюють». Проте в конституціях Люксембургу, Молдови,

Сан-Марино і Чорногорії суб'єкт права на відпочинок зовсім не визначений.

Треба наголосити, що Конституція України в ч. 2 ст. 45 закріпила способи забезпечення права на відпочинок, що є недоцільним, оскільки це питання повинно вирішуватися на рівні галузевого законодавства. І тому треба положення ч. 2 ст. 45 вилучити з тексту Основного закону України.

Техніко-юридична конструкція ч. 3 ст. 45 Конституції України свідчить про те, що в ній закріплені умови здійснення права на відпочинок, а саме: 1) максимальна тривалість робочого дня; 2) мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки; 3) вихідні та святкові дні, які визначаються законом. Також деякі умови здійснення права на відпочинок на конституційному рівні закріплені в Азербайджані, Вірменії, Італії, Латвії, Литві, Північній Македонії, Польщі, Сербії та Хорватії. Зокрема, у ст. 33 Конституції Вірменії записано, що «максимальний час праці, вихідні дні і мінімальна тривалість щорічної оплачуваної відпустки встановлюється законом» [4], у ч. 2 ст. 36 Конституції Італії проголошено, що «максимальна тривалість робочого дня встановлюється законом» [5], а в п. 2 ст. 66 Конституції Польщі встановлено, що максимальна норма робочого часу визначається законом» [6, с. 218].

Отже, узагальнюючи зміст положень Конституції України та конституцій європейських держав, в яких закріплено право на відпочинок, пропонуємо ч. 3 ст. 45 Конституції України, яка автоматично стає частиною другою і в якій подається перелік вимог, що закріплені в міжнародно-правових актах, викласти в новій редакції. А також доповнити зазначену частину гарантіями, що значно її посилять та буде повністю відповідати ст. 2 Європейській соціальної хартії (переглянута), в якій встановлено, що сторони зобов'язуються: 1) встановити розумну тривалість щоденної та щотижневої роботи ...; 2) встановити оплачувані святкові дні; 3) встановити щорічну оплачувану відпустку ...; 4) встановити для працівників, зайнятих на таких роботах (з небезпечними або шкідливими умовами праці – авт.), скорочену тривалість робочого часу або додаткові оплачувані відпустки; 5) забезпечити щотижневий відпочинок [7, с. 105].

Досліджуючи конституційне право на відпочинок, варто також звернути увагу на те, що у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, Указом Президента України від 22.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» був введений воєнний стан в Україні, відповідно до якого тимчасово, на період його дії, можуть обмежуватися деякі конституційні права і свободи людини і громадянина, зокрема і право на відпочинок [8]. Також було ухвалено Закон України від 15.03.2022 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», що визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, та осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану. Згідно зі ст. 12 цього Закону, у період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. У випадку, якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану [9].

Більше того, зазначений закон надає право роботодавцю у період дії воєнного стану відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури [9].

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що право на відпочинок є міжнародно визнаним правом, що знайшло своє відображення в низці важливих міжнародних документах з прав людини, а також в більшості європейських держав.

Зважаючи на європейський досвід конституційно-правового регулювання права на відпочинок, пропонуємо ст. 45 Конституції України викласти в такій редакції:

«Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право гарантується встановленням максимальної тривалості робочого часу та мінімальної тривалості відпочинку, наданням вихідних і святкових днів, оплачуваної щорічної відпустки, а також здійсненням інших умов, передбачених законом».

Список використаних джерел

1. Хромей В. В. Реалізація конституційного права на відпочинок. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 143–149.
2. Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики) : монограф. Київ : Центр навч. літ-ри, 2005. 424 с.
3. Авескулов В. Д. Використання часу відпочинку у трудових правовідносинах. *Форум права*. 2015. № 2. С. 5–9.
4. Конституція Республіки Вірменія від 27.11.2005. URL: <http://www.parliament.am>.
5. Конституція Італійської Республіки від 22.12.1947. URL: <http://www.regione.toscana.it>.
6. Бостан С. К. Конституції постсоціалістичних країн Європейського Союзу : хрестоматія. Запоріжжя : Національний університет «Запорізька політехніка», 2019. 499 с.
7. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. Київ : Факт, 2001. 152 с.
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
9. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

Надійшла до редакції 12.12.2022

References

1. Khromey, V. V. (2013) Realizatsiya konstytutsiynoho prava na vidpochynok [Implementation of the constitutional right to rest]. *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*. № 4 (69), pp. 143–149. [in Ukr.].
2. Shuklina, N. H. (2005) Konstytutsiyno-pravove rehulyuvannya prav i svobod lyudyny i hromadyanya v Ukrayini (problemy teorii ta praktyky) [Constitutional and legal regulation of human and citizen rights and freedoms in Ukraine (problems of theory and practice)] : monohraf. Kyiv : Tsentr navch. lit-ry, 424 p. [in Ukr.].
3. Aveskulov, V. D. (2015) Vykorystannya chasu vidpochynku u trudovykh pravovydnosynakh [Use of rest time in labor relations]. *Forum prava*. № 2, pp. 5–9. [in Ukr.].
4. Konstytutsiya Respubliky Virmeniya vid 27.11.2005. [The Constitution of the Republic of Armenia of November 27, 2005]. URL : <http://www.parliament.am> [in Ukr.].
5. Konstytutsiya Italiyskoyi Respubliky vid 22.12.1947 [Constitution of the Italian Republic of December 22, 1947]. URL : <http://www.regione.toscana.it> [in Ukr.].
6. Bostan, S. K. (2019) Konstytutsiyni postsotsialistychnykh krayin Yevropeyskoho Soyuzu [Constitutions of the post-socialist countries of the European Union] : khrestomatiya. Zaporizhzhia : Natsionalnyi universytet «Zaporizka politekhnik», 499 p. [in Ukr.].
7. Prava lyudyny: mizhnarodni dohovory Orhanizatsiyi Obyednanykh Natsiy ta Rady Yevropy [Human rights: international treaties of the United Nations and the Council of Europe] / uporyad. V. Pavlyk, V. Teslenko. Kyiv : Fakt, 2001. 152 p. [in Ukr.].
8. Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini [On introduction of martial law in Ukraine] : Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24 lyutoho 2022 roku № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua> [in Ukr.].
9. Pro orhanizatsiyu trudovykh vidnosyn v umovakh voyennoho stanu [On organization of labor relations under martial law] : Zakon Ukrayiny vid 15.03.2022. URL: <http://www.rada.gov.ua> [in Ukr.].

ABSTRACT

Yuriy Kyrychenko, Nataliya Riazanova. Theoretical and legal aspects of the constitutional regulation of the right to rest in Ukraine and in European countries. The article examines the constitutional practice of normative regulation of the right to rest enshrined in Art. 45 of the Constitution of Ukraine, and the corresponding norms of the constitutions of European states. There is a well-founded need to set out the specified norm in accordance with the requirements of international human rights documents.

It has been noted that the right to rest is of particular importance for the restoration of health, physical and mental abilities of workers, which is given the least attention in the legal literature than other constitutional human rights. The authors have found that the right to rest is an internationally recognized right, which is reflected in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the European Social Charter (revised), as well as in various formulations and volumes enshrined in constitutions of most European states. It has been emphasized that despite the significant diversity of the constitutional norms of European states regarding the right to rest, there is a certain similarity between them in the principles of regulation of this right, the norms of international legal acts on human rights are being implemented into national legislation. It has been noted that the rules of the constitutions of European states use different terminology to designate the subjects of the right to rest.

It has been emphasized that in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, martial law was introduced in Ukraine, according to which some constitutional rights and freedoms of a person and a citizen, in particular the right to rest, may be temporarily limited, and the Law of Ukraine "On the organization of labor relations in the conditions of martial law", according to which, during the period of martial law, the provision of annual basic leave to an employee by the decision of the employer may be limited to 24 calendar days for the current working year. And in the event that the duration of an employee's annual basic leave is more than 24 calendar days, the provision of unused days of such leave during the period of martial law is transferred to the period after the termination or cancellation of martial law.

The authors have proposed, taking into account the European experience of the constitutional and legal regulation of the right to rest, the provisions of Art. 45 of the Constitution of Ukraine shall be amended as follows: "Everyone who works has the right to rest. This right is guaranteed by establishing the maximum duration of working hours and the minimum duration of rest, providing weekends and holidays, paid annual leave, as well as implementing other conditions provided for by law".

Keywords: *Constitution, rest, right to rest, vacation, annual leave.*

УДК 342.76+341.217

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-239-243

Валерій КОНОНЕНКО[©]

доктор юридичних наук

(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

ПОЗИЦІЯ КОМІТЕТУ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПІД ЧАС НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Розглянуто ефективність діяльності Комітету з прав людини ООН (далі – Комітет), проаналізовано Загальний коментар до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі – Пакт) щодо права на життя, а також практику зазначеного Комітету. Стверджується, що ст. 6 Пакту визнає і захищає право на життя всіх людей, відступ від якого не допускається навіть під час надзвичайного стану. Держави відповідають за захист життя та протистояння широкомасштабним або систематичним замахам на право на життя, включно з актами агресії, міжнародним тероризмом, геноцидом, злочинами проти людства та військовими злочинами.

Ключові слова: *право на життя, надзвичайний стан, Комітет з прав людини ООН.*

Постановка проблеми. З моменту набуття чинності Статуту ООН вперше в історії міжнародних відносин агресивна війна оголошена поза законом [1, с. 608]. Проте з часом в діяльності ООН все більше став спостерігатись формальний підхід до проголошених нею цінностей [2], а після початку російської агресії проти України багато хто поставив під сумнів ефективність ООН взагалі [3]. Папа Франциск прямо сказав: «У війні в Україні ми є свідками безсилля ООН» [4]. Отже, ООН, серед цілей якої зазначено підтримання міжнародного миру і безпеки, виявилась не спроможною їх досягти, міжнародні суди повільні, а крім того, в міжнародному праві відсутній орган з нагляду, який би міг забезпечити дотримання сторонами як гуманітарних конвенцій, так і дво- та багатосторонніх договірних зобов'язань, виконання рішень міжнародних судових установ, покарання агресора, захисту потерпілої сторони [5, с. 230]. А тому важливим є встановлення ефективних судових міжнародних механізмів захисту, зокрема і прав людини. З іншого боку, вивчення діяльності таких механізмів, аналіз їх практики за відповідними категоріями справ сприятиме мінімізації порушень в ситуаціях, розглянутих міжнародною судовою установою та, відповідно, уникнення міжнародно-правової відповідальності держави.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Організаційно-правові засади забезпечення реалізації права на судовий захист в умовах